
Nagyfejű csajkó

Lethrus apterus (LAXMANN, 1770)

Védelmi kategória: A Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) által felállított, a veszélyeztetett fajokat tartalmazó listán nem szerepel, ugyanakkor Magyarországon 2012 óta *védett*, pénzben kifejezett értéke 10 000 Ft.

A faj életvitele: A fénytelen, egyszínű fekete, gömbölyded bogár testhossza 15–24 mm, előháta és feje nagy és széles a testéhez képest. A bogár páncélja életmódjából fakadóan a természetben szinte mindig sáros, poros. A hím és a nőivarú egyedek fejalakja eltér egymástól. A hím csajkók megnagyobbodott rágóai alul agyarszerű fogat viselnek, és verekedésre szolgálnak, hasonlóan a nagy szarvasbogár agancsához. Röpképtelen faj, szárnyfedői összenőttek. Polifág faj, tápnövények tekintetében nem válogatós, de legszívesebben a széles levéllemezű kétszikűeket fogyasztja. A kifejlett egyedek már áprilisban és májusban aktívak, júniusra eltűnnek. Nemrégiben kimutatták, hogy nem minden példány pusztul el a rajzás végére, hanem a populáció egy része áttelel, és a következő évben is részt vesz a szaporodásban. Egykor mezőgazdasági kártevőnek tartották, mert a dugványszőlő fiatal hajtását és leveleit lemetszette. Természetes élőhelye a rövidre legelt löszgyep, de kedveli a kiskertes művelésű kerteket, szőlőket, gyümölcsösöket egyaránt. Terepi megfigyelések kimutatták, hogy természetes környezetében, a löszgyepekben, főleg galagonya, kökény, homoki baltacím, zászlós csüdfű, közönséges bábakalács, cickafark, hölgymál, közönséges párlófű, kakukkfű, mezei zsálya és siska nádtippan leveleit gyűjtötték. A bogarak körében rendkívül ritka, hogy közösen gondozzák és védelmezik utódaikat, ráadásul munkamegosztás alakult ki az ivarok között. A szülők együtt ássák ki a gyakran ferdén enyhe lejtéssel induló, 20–25 cm hosszú járatukat, mely függőlegesbe fordul, és 50–60 cm mélységig hatol. (A járatot úgy alakítják ki, hogy az eső ne folyjon bele, és a kitermelt földet sem kupacokba rendezik, hanem szétterítik.) Ebből a függőleges aknából ágazik le 6–8, a lárvák felnevelésére szolgáló, teljesen sima falú, gömbölyded, galambtojás nagyságú bölcsőüreg. Minden kamrába az összegyűjtött, megcsócsált növényekből akkora gombócot gyúrnak, hogy az az üreget teljesen kitöltse. A labdacokra egy-egy petét raknak, a kikelő lárvá pedig ennek anyagával táplálkozik. A lárvák július végére érik el a bábozódáshoz szükséges méretet, és addigra a bekészített táplálék teljesen elfogy. A földdarabkákat a nyálukkal összeragasztják, és makk méretű és alakú bábbölcsőt készítenek. A lárvák mérete erősen függ a felhalmozott táplálék mennyiségétől, amely a következő nemzedék szaporodási sikerének záloga.

Nagyfejű csajkó hímje. Szemtől szembe valóságos szörnyetegnek tűnik ez az ártalmatlan, növényevő bogár (© Bérces Sándor)

A „csajkószülőknek” ezért különösen fontos, hogy minél több táplálékot tudjanak felhalmozni. Az esetlen, ám viszonylag gyors mozgású nőstény gyakran hátrafelé vonszolja lakókamrája felé a rágóiban tartott levelet. Érdekes megfigyelni, hogy a hátráló bogár spirálalakban talál bele a lakóüregébe, nem egyenesen, eközben feltehetőleg a nap állását használja tájékozódásra. Közben a hím egyedek a lakóüreg bejáratánál strázsálnak, és ha egy másik hím arra téved, összeverekcszenek. Ritkán a hímek is besegítenek a növényi táplálék gyűjtésébe. Kiskertekben sok bosszúságot okoz a csajkó a bazsarózsa vagy a saláta leveleinek eltávolításával, illetve általában a növények megkopasztásával. Állománynagyságát nehéz megbecsülni, gyakran a gyepen belül csak egy kisebb, néhányszor 10 m²-es foltot foglalnak el, ahol négyzetméterenként 1–5 példányuk is előfordulhat.

A nagyfejű csajkó nősténye sokkal jámborabb kinézetű, hirtelen ránézésre ganéjtúrónak vélhetnénk (© Bérces Sándor)

Elterjedés és állománynagyság: Pontopannon elterjedésű faj, amely Ausztriától (Lajta-hegység) a Don folyóig húzódó sztyeppövezetben fordul elő elsősorban, de él Szerbia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Moldova és Bulgária területén is. Dél-Morvaországból és Délkelet-Lengyelországból kipusztult. Csehországba történő visszatelepítési kísérlete 2008 körül sikertelen volt, amihez az is hozzájárult, hogy az áttelelő példányokat a következő évben egy lelkes bogarász begyűjtötte, majd a prágai múzeumban helyezte el. Hazánkban a legeltetett területek számának csökkenésével, a kiskertes gazdálkodás visszaszorulásával és a nagyüzemi szőlőművelés elterjedésével állományai megfogyatkoztak. Jelentősebb populációi a hegy- és dombvidékre szorultak vissza, a Dunazug-hegységbe, az Északi-középhegységbe és a Gödöllői-dombságba. Előfordul még a Vértesben, a Bakonyban, a Balaton-felvidéken és a Dél-Mezőföldön is. Az Alföldön csak szórványos előfordulásai ismertek, a Kisalföldről kipusztult.

Veszélyeztető tényezők: A legfontosabb veszélyeztető tényező a gyepek szerkezetének megváltozása, az avarosodás és a nyílt, növényzetmentes, erodált foltok eltűnése, amelyet általában a legeltetés felhagyása okoz. A locsolt „golfgyepek” elterjedése, a geotextíliára kiszórt kavicsrétegek divatja a gyepek helyett vagy a vakond elleni háló, melyet a földbe fektetnek, mind-mind megszüntetik az életterét. Az agglomerációban gyakori beépítések súlyos károkat okoznak a csajkó-populációkban. Az élőhelyvesztést tovább fokozza a települések funkcióinak átalakulása, amely a városiasodással együtt járó területhasználat-változást eredményez, különösen a falvak hagyományos kertkultúráinak felszámolása következtében.

A megőrzés érdekében szükséges és ajánlott tevékenységek: A faj megőrzésének kulcsa a rövid fűvű löszgyepek megléte, fennmaradása, amelyeket elsősorban juhokkal, esetleg kecskével történő legeltetéssel lehet fentartani. Kiskertekben, szőlőkben, gyümölcsösökben feltétlenül kímélni kell ezt az érdekes életmódot folytató bogarat. A veteményest és a dísnövényeket az ágyások köré, a földbe beásott műanyag gypszegéllyel lehet megvédeni.

Ajánlott irodalom: MERKL & VÍG 2009, MERKL & KOVÁCS 2020 https://mttmuzeum.blog.hu/2020/04/09/korabban_kinhalal_varta_ma_mar_vedett (utolsó hozzáférés: 2025. X. 22.)

BÉRCES SÁNDOR & SZÉL GYÖZŐ